

חבל נחלתו

סימן מ

חיוב שנות ערלה באילן שנעקר בגוש

שאלה

או שזעזענו ונעשאו כעפר אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב.

ומפרש הריב"מ"ץ: "פירוש אילן ישן שכבר עברו עליו שני ערלה שנעקר עם כל הגוש שלו. אם יכול לחיות בלא כלום חידוש, אלא יניק מגושיה ולא צריך לינק מעפר אחר, הרי היא כאשר היה, אבל אם צריך הוא לעפר, דבגושו בלבד היה מתייבש, אע"פ שהוא ישן חייב בערלה, דהוה ליה עולה מאליה וחייב".

וכן הרמב"ם פרש בהרחבה: "העפר המהודק סביב שרשי האילן נקרא סלע, וקראוהו כן לפי שהאדמה הקשה שמגיעים אליה אחרי שחופרים הרבה נקראת כלשונם סלע, ודרך האילנות שמתפשטים מאד שרשיהם בארץ ומתהדק עליהם אותו העפר עד שיעשה סביב האילן ואפילו אחר עקירתו כאבן. אם היה באותו עפר שאפשר שתתקיים לחות אותו האילן בהיות בתוך אותו עפר בלבד ואח"כ ניטע עם עפרו במקום אחר אינו חייב בערלה, מפני שאינה נחשבת נטיעה שניה, אלא הרי הוא כאלו לא נעקר. זעזענו המחרשה, נענענו המחרשה, זעזענו ונעשאו בעפר, ר"ל שזעזע את האילן עצמו והרימו ממקומו ולא הבדילו מן הארץ ואח"כ מילא סביבו עפר לפי שמתרחב

כהכנה למגרש משחקים הובאו עצי זית מבוגרים עם גושם והועמדו בהמתנה ליד הגן לקראת נטיעה, הגושים כוסו באדמה והושקו. האם לאחר שיטעו אותם מותר יהיה לקטוף את הפירות מיד, או שצריך להמתין שנות ערלה?

הקדמה

כל אילן בין אם הועתק בגוש וכש"כ כאשר ניטע מחדש לאחר שנעקר ממקום קודם, בין בשנות הערלה ובין לאחריה עובר מעין 'טראומה'. עליו נובלים והעץ אוסף את כוחותיו כדי להשתרש שוב באדמה. אילן שנעקר ללא אדמה ודאי חייב בערלה, אילן שנעקר בגוש פטור בתנאים מסויימים. אולם השאלה העיקרית היא האומדן למה צריך 'להספיק' הגוש וכפי שיבואר להלן.

א. ההלכה באילן שהועתק בגוש

המשנה במסכת ערלה (פ"א מ"ג) כותבת: "אילן שנעקר¹ והסלע עמו, שטפו נהר והסלע עמו, אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב. נעקר הסלע מצדו או שזעזענו המחרשה

1. יש מן האחרונים הרוצים לומר שלשון ההלכה בדיעבד (=שנעקר) היא מכוונת, ולכן אין להעתיק לכתחילה עצים ממקומם ורק בדיעבד מתירים זאת, עי' לבושי שרד סי' קה (הו"ד בפ"ת סי' רצד ס"ק יג). ועי' שאילת יעבץ (ח"א סי' עו) שמתיר לכתחילה להעתיק עצים אף עצי פרי. ועי' פ"ת (יו"ד סי' קטז ס"ק ו) שמביא דבריו ומביא דברי החת"ס שחולק עליו ומתיר לצורך גופו או מקומו לעוקרו בגוש.

סימן מ – חיוב שנות ערלה באילן שנעקר בגושו

נקוב ה"ה כארץ היינו דוקא לחומרא לומר דחייב בערלה אבל לקולא אימא דלא נחשבנהו כארץ קמ"ל דאפילו לקולא אמרינן הכי... אומדים אם היה יכול לחיות באותו עפר שנטל עמו מהעציץ הראשון, אע"ג דהשתא הוסיף בו עפר הרבה ונטעו בעציץ נקוב, פטור מהערלה דכמאן דקאי במקומו הראשון דמי, ולא נימא השתא מיהא פנים חדשות באו לכאן דהשתא מיהא פנים חדשות באו לכאן... קמ"ל דלא אמרינן הכי אלא אם היה יכול לחיות פטור, אבל אם לא היה יכול לחיות בודאי דהו"ל השתא כנטוע מחדש וחייב".

במנחת ביכורים מוסיף למשפט 'וחזר ונטען'³ בעציץ נקוב – חייב, ופירושו שכיון שעבר משא"נ לנקוב חייב, את המשפט אם יכול לחיות גורס כחסדי דוד ומפרשו על הנאמר במשנה – שנעקר והסלע עמו.

כ"פ הרמב"ם (הל' מעשר שני ונטע רבעי פ"י ה"א): "אחד הנוטע גרעינה או ייחור מן האילן או שנעקר את כל האילן ממקומו ונטעו במקום אחר הרי זה חייב בערלה, ומונה משנת נטיעתו, זעזעו ולא עקרו ואח"כ מלא סביבותיו בעפר, אם יכול לחיות אילו לא מלא סביבותיו ה"ז פטור, ואם לאו הרי זה כמו שנעקר ונטע וחייב".

ובהלכה יב הביא הרמב"ם את תחילת המשנה בערלה:

"וכן אילן שנעקר ונשאר ממנו שורש אחד, אפילו כמחוט שמלפפין עליו הרוקמין את השני והחזירו למקומו ונטע פטור, מפני

מקומו כשמתנדנד, אם היה אפשר שיתקיים ולא יפסד אלו לא נתן עליו עפר, אינו חייב בערלה".

וכן על המשנה בבבא מציעא (פ"ח מ"ה): "שטף נהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חבירו זה אומר זיתי גדלו וזה אומר ארצי גדלה יחלוקר". **פרש הרמב"ם:** "ואמרו שטף נהר את זיתיו בתנאי שיעקרו עם גוש אדמה שאפשר שיתקיימו בו ושרשי אותו האילן הדוקין באותו הגוש הרי כל מה שיניבו יהיה ביניהם במשך שלש שנים, ואחר שלש שנים הכל לבעל הקרקע".

מקור נוסף הוא התוספתא (ערלה פ"א ה"ג) בה נאמר כך: "הנוטע בספינה ובעציץ ובראש הגג חייב בערלה] נטעו בעציץ שאינו נקוב נשבר וחזר ונטעו בעציץ נקוב **אם יכול לחיות חייב ואם לאו פטור** (הא) כיצד יודע אם יכול לחיות אם לאו חופר לו גומא בארץ ונטעו בה אם יכול לחיות חייב² ואם לאו פטור".

התוספתא של הברייתא היא בדרך הבדיקה אם יכול לחיות. אולם הדברים צריכים ביאור.

בחסדי דוד מבאר את תחילת הברייתא שעציץ שא"נ לגבי שורשי אילן הרי הוא כארץ, ולכן לא חילקה הברייתא בין סוגי עציצים. אבל לגבי סופה כתב: "אלא סיפא דמתניתא לא ידענא מאי קאמר ולא מצאתיה בשום מקום". **ולכן הופך את הגירסא: אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב. ומבאר:** "דאתא לאשמועינן דלא תימא דכי אמרינן דלענין ערלה אפילו אינו

2. וכן גירסת התוספתא הנדפסת בסוף ש"ס וילנא (לאחר הרי"ף).

3. כך הוא גורס עפ"י הגר"א.

חבל נחלתו

הראשון שבא עמו בלא תוספת עפר אחר⁴, הרי זה כנטוע במקומו ופטור מהערלה. ואם לאו, חייב⁵.

ב. כמות הזמן שצריך האילן לחיות מהגוש

המשנה והגמרא לא התייחסו ישירות לשאלה, ורק בתוספתא הוזכרה בדיקה מסוימת.

הרשב"א (שו"ת ח"ג סי' רכה) נשאל על כך וז"ל:

"שאלת: אילן שנעקר עם שרשיו ובעפר שבסביבו, ונטעה במקום אחר; מה הוא בחוצה לארץ כערלה? שיש לומר: שאינו חייב בערלה, לפי ששנינו במסכת ערלה: אילן שנעקר והסלע עמו, אם יכול לחיות, פטור, ואם לאו, חייב; ואע"פ שאין אנו יודעין, יכול לחיות עד איזה זמן, קאמר, מ"מ הוה ליה ספיקא דרבנן, בספק ערלה בחוצה לארץ, מותר; או נאמר: שאין זה ספק לפי שבא מחמת מיעוט ידיעת [אולי צ"ל: ידיעה].

"תשובה: על דבר זה נתחבטתי כמה ימים זמן שיכול לחיות כמה הוא, יגעתי ולא מצאתי. ומסתברא לי, דאפי' יכול לחיות ממנו קצת ימים, פטור, ואפי' אינו יכול לחיות שלש שנים כשני ימי ערלה. ומנא אמינא לה; מדתנן בפרק השואל: שטף נהר

שיכול לחיות, נעקר כולו ונעקרה הסלע ששרשיו בה עמו וחזר ונטעו כמה שהוא בכל האדמה שסביבות שרשיו, אם היה יכול לחיות מאותה אדמה אילו לא נטע הרי הוא כמי שלא נעקר, ואם לאו חייב⁶.

בהלכות קטנות לרא"ש (הל' ערלה סי' ד) פסק הרא"ש כך:

"גמ' פי' אילן זקן שעקרו הרוח או שטפו נהר והוליכו למקום אחר מן הנער שסביב השרשים עמו והוסיף עליו עפר שם ונשרש בארץ אומדין אותו עובדי אדמה אם היה יכול לחיות מן הנער שבא עמו בלא תוספת עפר אחר הרי הוא כנטוע במקומו ופטור מן הערלה. ולא מיבעיא זה שנעקר ממקומו ונתקיים במקום אחר דה"ל כנטיעה חדשה אלא אפי' במקומו ונתגלו שרשיו בענין שאין יכול להתקיים מסלעו וממקורו אם לא שיוסיפו עליו עפר חייב בערלה⁷.

וכן הטור (יו"ד הל' ערלה סי' רצד) כתב בדברי אביו הרא"ש. וכן בספר האשכול (אלבק, הל' ערלה ופדיון כרם רבעי דף קיג ע"א), אר"ז (הל' ערלה סי' שטו), יראים (סי' עה), רבנו ירוחם (תוא"ח נכ"א ח"ב), כפ"פ (פנ"ד). וכך פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' רצד סי"ט):

"אילן שנעקרו רוח או שטפו נהר והוליכו למקום אחר, ומהנער שסביב שרשיו עמו, והוסיף עליו עפר ונשרש שם בארץ, אומדים אותו אם היה יכול לחיות בעפר

4. הברכ"י (יו"ד סי' רצד ס"ק יב) כתב: "בידוע שיכול לחיות בלא תוספת עפר פטור וכו'. כן הוא לשון הטור. וכ"כ הרמב"ם פרק י' דמעשר שני (ה"ב) פטור מפני שיכול לחיות. וכ"כ רבינו ירוחם נתיב כ"א ח"ב. אמנם הרשב"א בתשובה כ"י (ח"ג סי' רכה) שהבאתי לעיל בסמוך אות י"א, כתב דכי לא נעקר ממקומו לגמרי אלא שעדיין מחובר כל דהו, אותו המועט פטור אף שאינו יכול לחיות כלל, וכדתנן (ערלה פ"א מ"ד) אילן שנעקר וכו' וכמה יהא בשרש רשב"ג אומר במחט של מיתון וכו'. ע"ש".

כיצד יודע אם יכול לחיות, אם לא, חופר גומא בארץ ונוטעו בה, אם יכול לחיות, פטור, ואם לא, חייב; ע"כ".

מתבאר מדברי הרשב"א שהוא נוטה לומר שא"צ שיוכל לחיות ג' שנים מהגוש שנעקר עמו אלא די בחיות מועטה וראייתו מאילן שעדיין מחובר לקרקע אבל בשורש דק אע"פ שברור שאינו יכול לחיות ממנו זמן רב, בכ"ז שם הנטיעה הראשונה עליו. וכך הוא נוקט למעשה בחו"ל. ובארץ לא פירש. כמו"כ לא באר מה קשה לו בתוספתא (שהיא עפ"י הגירסא המתוקנת בחסדי דוד).

הבית יוסף (יו"ד סי' רצד, יט) הביא את תשובת הרשב"א בקצרה ולא בארה.

ג. ג' שנים

הפתחי תשובה (יו"ד הל' ערלה סי' רצד ס"ק יג) כתב: "יכול לחיות – עיין בתשו' פרח מטה אהרן ח"ב סי' ע"ה שהעלה **דבעינן שיכול לחיות שלש שנים כשני ערלה** ע"ש. [ועיין בס' לבושי שרד סי' ק"ה שכתב שנשאל מאיש אחד שנטע לו פרדס אם מותר להביא ממקום אחר אילן זקן עם גוש העפר שסביבותיו באופן שיכול לחיות מהגוש ולנוטעו בפרדס שלו כדי לפטור מערלה והורה לאיסור דבמשנה וש"ע לא אמרו אלא דיעבד כו' וגם בלא"ה לדידן יש לאסור לכתחלה כי אין אתנו יודע עד מה ובפרט לפמ"ש בפרח מטה אהרן דבעינן שיכול לחיות ג' שנים ודאי דא"א עתה

זיתיו ונתנן לתוך שדה חבירו, זה אומר: זתי גדלו, וזה אומר: ארצי גדלה, יחלוקו; ואוקימנא בגמרא: שנעקרו בגושיהן, וכן כי אתא רבין, אמר: והוא שנעקרו בגושיהן ובתוך שלש שנים, אבל לאחר שלש, הכל לבעל הקרקע. והנה נראה, דאינו יכול לחיות באותן גושים לעולם, דאם כן זיתיו ועפריו גדלו, ואפילו כל שלש אינו יכול לחיות; דאם איתא תוך שלש, מיהא ליהוי כלהו לבעל הזיתים, דמאי אהני ליה בעל הקרקע. ואעפ"י שאין זו ראייה גמורה, שיש לדחות קצת, כיון דיכול לחיות, סתם קתני, ולא פירש; משמע לכאורה, כל שיכול לחיות קצת ימים, קאמר. וכי תימא: דהויא שמענתא כך דייקא לי, כמו שכתבתי, וטעמא נראה לי, דכיון שכבר היה נטוע ועברו עליו שלש שנים, ממקום פטור בא, ואע"פ שנעקר לגמרי ונטע במקום אחר, אכתי אהני ליה נטיעתו ראשונה ופטורו, כל שיכול לחיות קצת. והיינו טעמא נמי, דכי לא נעקר ממקומו לגמרי, אלא שעדיין מחובר כל דהו במקום נטיעתו, ואפילו כחוט הסרבל, אותו המועט פוטרו ומעמידו על היתר הראשון, **אעפ"י שאינו יכול לחיות ממנו כלל**. וכמו ששנינו שם: אילן שנעקר ונשתייר בו שרש, פטור; וכמה יהא השרש, רשב"ג אומר משום ר' אלעזר ׀ יהודה איש ברתותא: כמחט של מיתין (צ"ל: מיתון). ומשום כך נראה לי להלכה: דבחוצה לארץ, אם נעקרו גושיהן ויכולין לחיות קצת ממנו, פטורין; אלא שבתוספתא דערלה שנינו דבר שמספק לי, דתניא: סתם

חבל נחלתו

תמצת המהדיר את תשובתו שם (הערה כד): "רבינו הקשה, שדברי הרשב"א בתשובה סותרים למ"ש בחידושו [ב"מ קא, א], שאילן שנעקר בגושו יכול לחיות ג' שנים, אלא שאין בו כוח לעשות פירות, ואילו בתשובתו הוכיח מהך סוגיא דב"מ דאין האילן יכול לחיות בגושו ג' שנים. ונקט שם רבינו שדעת הרשב"א בתשובתו דלדינא אין צריך שיוכל לחיות ג' שנים. ותמה על שמהריק"ש [בערך לחס] בחו"מ סי' קס"ח, שכתב בפשיטות שצריך שיהיו ראויים להתקיים ג' שנים, שדבריו הם הפך דברי הרשב"א. ורבו רבי יונה נבון (שם סי' ה), דחה דבריו, דאין סתירה בדברי הרשב"א, ובמסקנתו מביא הרשב"א את התוספתא, וכוונתו לומר שמהתוספתא נראה שלא מספיק בקצת ימים, דאם כן מה זו שאלה "כיצד הוא יודע וכו' חופר גומא" וכו', הרי אם יניח את האילן עם הסלע שנים ושלשה ימים יודע הדבר אם יכול לחיות או לא, אלא ודאי נראה שצריך זמן רב, דהיינו ג' שנים, וכיון שאין זה רוצה להפסיד פירות ג' שנים ורוצה לנטוע את האילן מיד, לכן שאלו כיצד יודע אם יכול לחיות, ואפילו בתחילת דבריו לא כתב הרשב"א שבקצת ימים נפטר אלא בחו"ל, משום דספק ערלה בחו"ל מותר, אבל בארץ ישראל שספק ערלה אסור לא מלאו ליבו להתיר, משום שהראיה מהגמ' בב"מ אינה ראייה מכרעת. ושפיר כתב מהריק"ש שצריך שיחיה ג' שנים.

לעמוד על הביורר⁵. ומ"מ בדין המבואר בש"ע אילן שעקרו רוח או שטפו נהר עם העפר שסביבות שרשיו אין למחות ביד המתיר ובלבד שיעשה ע"פ בקי בטבעי האילנות ויעשה הבחינה המבואר בתוספתא הובא בב"י לחפור גומא ולהשים האילן בתוכו ע"ש. אכן בתשובת שיבת ציון סימן מ"ט האריך בזה והעלה דדוקא בא"י בעינן שיוכל לחיות ג' שנים אבל בח"ל די אם יכול לחיות קצת ימים. וכתב עוד דמ"ש בטור וש"ע אומדים אותו אם יכול לחיות כו' דמשמע דצריך אומד הדעת מבקיאים להתברר אם היה בו עפר כדי להחיות כתבו כן בשביל ארץ ישראל דספיקו אסור אבל בח"ל דספיקו מותר ואפילו בספק שיותר נוטה לאיסור ואתחזק איסורא קיי"ל דמותר בח"ל כמו שבארתי לעיל מכ"ש בספק זה שהוא ספק שקול ואפילו בספק שהוא חסרון ידיעה דקיי"ל בעלמא דלא הוי ספק נראה דמותר בח"ל ע"ש שהאריך הרבה בזה.

כדרכו של השיבת ציון נקטו כמה וכמה אחרונים שבא"י צריך שיוכל לחיות מהגוש ג' שנים. ונראה שדין זה אמור הן לגבי אילן אחר שנות ערלה והן בתוך שנות ערלה. בשני המקרים רק אם יכול לחיות ג' שנים (עם השקאה) אי"צ למנות לו מחדש שנות ערלה.

הברכ"י (יו"ד סי' רצד ס"ק יא) מזכיר בתחילה שדן על כך עם רבו (רבי יונה נבון) ודבריו הובאו בתש' נחפה בכסף. וכך

5. בערוך השולחן (יו"ד הל' ערלה סי' רצד סל"ה) כתב: "יש מי שרוצה לאסור לכתחלה להביא אילן זקן עם העפר שסביבה שיכולה לחיות ממנה וליטע אותה במקום אחר [פ"ת סק"ג בשם לב"ש] ואין בזה שום טעם לעשות גזירות חדשות והדקדוק מגמ' אין שום דקדוק. וכן יש מי שאומר דבעינן עפר שיוכל לחיות ג' שנים ואיני יודע הגדר בזה דוודאי דאם לפי ראות עיני הבקיאים ביכולתה לחיות מעפר זה די ובפרט בח"ל ואין עיקר לדברים הללו".

שבגוש יהיה כדי לחיות ג' שנים אחר
חבורו לארץ מחדש. וז"ל:

"והנכון לע"ד לחלק שאם מה שלא יוכל
לחיות מהגושין ג' שנים הוא מחמת שכח
היניקה שבהגושין הוא מועט שלא יספיק לו
לכל השלש שנים אלא לפחות ודאי חייב
בערלה כשיגמור זמן היניקה אף שבתוך
הזמן יושרש בקרקע כדין התא"ש (ערלה פ"א
מ"ג) בנעקרו הגושין אבל אם מצד כמות
היניקה שיש בהגושין היה מספיק לכל השלש
שנים רק שאם לא היה ניטע בהקרקע היו
מתייבשין הגושין ולכן לא היה יכול לחיות
מהן רק קצת זמן עד שיתייבשו הגושין
ונמצא במה שניטע בהקרקע שנעשה גם
שלא יתייבש הלחלוזחית שבהגושין סגי
לחיותו גם מהגושין לבד לכל השלש שנים
ואין צריך להיניקה החדשה שיש לו ע"י
הנטיעה רק למה שגרמה שתתקיים היניקה
הישנה לכן פטור מערלה. ול"ד לנעקרו
הגושין ממנו דאז יניקת חיותו הוא רק
ממקום החדש.

"וזהו כוונת התוספתא שהביא הרשב"א
שבב"י שאיתא שם כיצד יודע אם יכול
לחיות ואם לאו חופר גומא בארץ ונוטעו
בה אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב,
דלכאורה אין לזה באור איזה נסיון הוא
כשנוטעו בארץ. ומה שפי' במנחת בכורים
אומדין עובדי אדמה אם יחפרו גומא בעפר
שהביא ויטעו שם אילן אם יכול להשרש שם
ולאגדיל מן העפר זה פטור, אינו מובן דהא
לפירושו אין יכולין לנסות זה בפועל דהא
אם יטעו בהעפר יתחייב בערלה אלא
לאמוד, וא"כ למה לן לאמוד באופן זה הא
יכולין לאמוד כפשוטו גם כשהעפר מדובק
בו. ולנסות בפועל בעפר אחר כסך זה ליטע
שם אילן אחר לא משמע בתוספתא שאמרה

משום דמיידי התם בארץ ישראל".

בברכ"י הוא מספר שכתב תשובה לדברי
הנחפה בכסף אך לא אסתייע מילתא
להראות תשובתו לרבו. ולכן הוא מביא
עיקריה בברכ"י. ובתשובתו הוא מודה
שצדקו דברי מהריק"ש וצריך שבגוש יהיה
כדי לחיות ג' שנים. והקשה על השדה
יהושע (אחיו של בעל כנה"ג) שבפירוש
הירושלמי הביא רק את תחילת תשובת
הרשב"א. ולא הביא את הכרעתו רק לגבי
חול"ל ואת הסתפקותו בתוספתא.

בתוספתא גורס הברכ"י שלא כחסדי
דוד ומסביר שאם יכול לחיות מהגוש
פטור משום שהוא המשך של עציץ שא"נ
שפטור, מערלה ורק אם אינו יכול לחיות
זו נטיעה חדשה וחייב בערלה. אח"כ חוזר
ודן מנין לרשב"א מן התוספתא שצריך
שיוכל לחיות ג' שנים מהגוש. ומבאר
תשובת הרשב"א כך: "ומה שנסתפק מכח
התוספתא אפשר לומר דבשלמא אי בעינן
שיוכל לחיות זמן רב אמטו להכי שאלו
לחכמה כיצד יודע אם יוכל לחיות וקאמר
חופר גומא וכו', אלא אי אמרת דבקצת
ימים סגי, אין כאן שאלה, דבעידנא דמעקד
אילן זה אי אינו יכול לחיות אפילו פורתא
ניכר לעין תכף ומיד – הלא כמורש והעלה
נבל יבש חסיד, וסימנא למה לי". ומכאן
שהרשב"א סבר שבא"י צריך שיוכל לחיות
בגוש ג' שנים.

עיקר תימוכיה של שיטה זו היא
הרשב"א שהתיר רק בחול"ל בגוש יכול
לחיות ממנו מספר ימים.

ויש מן האחרונים שכתבו כך בפירוש
ויוזכרו להלן.

אולם בין אחרוני זמננו בשו"ת אגרות
משה (יו"ד ח"א סי' קפה) מסיק שצריך

חבל נחלתו

מתייבשין היה חי אף שהקרקע תעשה זה ולכן צריך לאמוד באופן שהיה מניח את האילן עם הגושים בגומא וזה פי' נכון בהתוספתא".

וכן מסיק האג"מ: "ונמצא לדינא שאם אמדו שאין יכול לחיות שלש שנים אף רק לקיום האילן לבד אף אם יחפרו גומא בקרקע ויכסוהו סביב ככסוי בור כדי שישמר לחלוחית הגושין חייב בערלה מזמן שלא היה יכול לחיות אף שכבר הושרש בהקרקע בעוד שהיה יכול לחיות גם מהגושין וזה אסור אף בחז"ל מפני שהוא ודאי ערלה ולא ספק, ואם אמדו שהיה יכול לחיות לקיים האילן באופן כזה אף שלא יוכל לגדל פירות פטור אף בא"י אף שהיה מתייבש כשלא היה מונח בגומא שבקרקע אחר איזה ימים שזה ודאי פטור. ואם אין בקיאות לאמוד בזה או לא הספיקו לאמוד או בא"י אסור דספקו לחומרא ובחז"ל מותר דספקו לקולא. ולכן כיון שהאומדנא בזה קשה ואין אנו בקיאות מותר בחז"ל אם היה שם מעט עפר סביב השרשים דודאי יש לכה"פ ספק שהיה מתקיים האילן אם היו בלחלוחיתן כגון בגומא בקרקע אף שלא היה גדל פירות מהגושין לבד"...

האג"מ לא הגיע להבנה זו רק בגלל הרשב"א אלא לפי הבנת הסוגיא בב"מ ולפי הסברו בתוספתא.

ד. לפי גודל האילן והגוש ושהייתו מחוץ לקרקע

אחרונים אחרים חלקו על הביאור בתוספתא ועל הקביעה של ג' שנים. לדעתם הגוש נאמד ביכולתו לתת חיות לצמח למשך הזמן שעבר מעקירתו עד נטיעתו מחדש, וזה נאמד בגודל האילן,

ונוטע בה משמע דנוטע אילן זה. וגם הא נצטרך למדו שיניח העפר בעציץ דאל"כ ישרש גם בהקרקע ולא יוכלו לנסות וא"כ מ"ט לא הזכיר זה וגם לשון חופר לו גומא בארץ לא משמע עפר זה ובעציץ רק ממש גומא בארץ. וגם למה לן נסיונות אחרים ינסה האילן כמו שהוא שיעמידהו על הקרקע אם יחיה פטור. אבל לפ"מ שבארתי א"ש, דאף דכמות שהוא ודאי לא יחיה אף שיש בו כח יניקה לשלש שנים משום שיתייבשו הגושין ומוכרחין לנטענו, וא"כ לא ידוע אם יש בהו כדי יניקה לשלש שנים והנטיעה בקרקע צריך רק כדי שלא יתייבשו ופטור או שאין בהו כח יניקה לשלש השנים והוצרך גם ליניקתו שמהקרקע וחייב. וע"ז אמר שלא יטע אותו ככל הנוטעים שמטמינים הנטיעה בעפר כל סביביו דבוק ולא נשאר גומא אלא שחופר גומא בארץ שישאר גומא גם אחר הנטיעה ונוטעו בה פי' שמניח האילן עם הגושים שם ואף שמסתבר שיכסנו מלמעלה שלא יהיה בור שלא יוזקו ב"ב יהיה זה רק ככסוי בור שהוא באופן שנשאר גומא שבאופן כזה יועיל רק שלא יתייבשו הגושין ולא לגדל האילן דהוא רק כעומד על הקרקע ואם יחיה מזה פטור. ומה שיהיה לו ריח מהקרקע שג"כ מועיל ליניקה כדאשכחן בעציץ נקוב שיש לו דין יונק מהקרקע, זה הא היה לו גם כשנעקרו ואינו דבר חדש. וגם אולי אף שיש לו יניקה קצת מזה להחשיבו מחובר לא סגי יניקה כזו שתחיה האילן ע"י יניקה כזו דריח הקרקע, ומסתבר שאין צריך נסיון ממש בזה דהא בכל דבר נאמנים בקיאים רק שמלמדנו שיאמדו באופן כזה ולא כשהוא עומד על הקרקע שאף אם ודאי יתייבשו הגושין ולא יחיה האילן מחמת זה פטור אם כשלא היו

לזה, ע"כ צריכה המשנה להפטר בלשון עבר, שזהו דרך הירושלמי לומר ע"ז כיני מתני' אם הי' יכול לחיות פטור. וזו היא ג"כ בחינת התוספתא, המובאה בדברי הרשב"א בתשובה, אלא שהיא צריכה ביאור ובידור ביסוד הגירסא והפירוש שלה. והנה החלק מן התוספתא, שהביא הרשב"א שם, הוא: כיצד יודע אם יכול לחיות או לא, חופר גומא בארץ ונטע בה, אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב. ולפי המשך לשון הרשב"א נראה, שהבחינה הזאת היא שייכת למה שאמור במשנה: אילן שנעקר והסלע עמו, אם יכול לחיות פטור – כיצד יודע אם יכול לחיות⁶. והיינו כמו שכתבנו, מאחר שהשיעור הוא אם יכול לחיות מזמן העקירה עד אחר זמן הנטיעה החדשה, שאז נחשב הכל נטיעה אחת ארוכה, וכיצד יודע לו זה. ע"כ אומרת התוספתא, שהוא חופר גומא בארץ. כלומר חופר בארץ גומא, ומוציא ממנה גוש עפר בשיעור זה הגוש שהיה בהאילן שנעקר, ונטע אילן כגדלו של זה האילן שנעקר, ורואה אם האילן הזה יכול לחיות בהגוש החדש **בשיעור הזמן שנעבר על האילן שנעקר מעת עקירתו עד נטיעתו, ואולי עד השרשתו מחדש.** (רק זה צ"ע אם צריכין ג"כ לשער עד הזמן של השרשתו החדשה, שהוא לדין שני שבועות), אז אנו יודעים ע"י בדיקה זו, שגם האילן שנעקר הי' יכול לחיות כל הזמן הזה, ונמצא שנכנסה נטיעתו הראשונה בתוך הנטיעה החדשה עד שנעשו נטיעה אחת".

היינו שיעור הזמן לפי הרב זצ"ל משוער בגוש ובגודל האילן והאומדן צריך להיות בזמן שחלף מעקירה להשתרשות, אם

בגודל הגוש ובמשך הזמן מעקירה לנטיעה מחדש.

הראי"ה קוק זצ"ל בשו"ת משפט כהן (סי' ח) מסביר את הירושלמי ואגב כן את שיעור הזמן שיכול לחיות בגוש וז"ל: "ונראין הדברים, שזהו הפירוש של דברי הירושלמי, בערלה שם, דאמר על משנה זו, דאילן שנעקר והסלע עמו: כיני מתניתין אם היה יכול לחיות פטור ואם לאו חייב, שהדברים צריכין פירוש מה הוסיף לנו הירושלמי. ולפ"ד הדבר מבואר, שמפרש לנו בזה כמה הוא השיעור של אם יכול לחיות, שהוא דבר שאין לו קצבה, ע"כ אמר **שהשיעור בא לאחר הנטיעה השני' אם היה יכול לחיות אם לא נטעו אותו מחדש, עד הזמן של אחר הנטיעה השני', אז נחשב כנטיעה אריכתא,** ומאחר שכן הרי כל השיעור הזה הוא רק ביחש לדבר עבר, שהרי אם היינו דנין על הזמן שהוא תלוש, להתיר ולאסור את פירותיו, אז יתכן לשער גם בהווה, אבל מאחר שפירוש המשנה הוא, אם יכול לחיות עד אחר הזמן שכבר ניטע מחדש, א"כ הוא בהכרח דבר עבר, ואין אנו יכולים לדעת זה ע"פ החושים, מה שהיינו יכולים לשער אם היינו דנים על פירות האילן בעודו תלוש, שאז אני רואים אם יכול לחיות או לא, כלומר אם הוא חי או מצטמק ונובל, אבל מאחר שחיותו צריכה לחיות עד אחר נטיעתו החדשה, ואז כבר נתוספה בו היניקה של הקרקע במקום החדש, ע"כ בחושים אין אנו יכולים להשיג זה, אלא באומדן או בנסיון של דוגמא באיזה דמיון לפעולה אחרת באילן דומה

6. ופירושו כמנחת ביכורים.

חבל נחלתו

אמוראי לא פליגי כלל בשיעור של יכול לחיות האמור באילן שנעקר, וכיון דלדידיה סגי בזה שיכול האילן לחיות עד השרשה שניה הכ"נ לדידן, וכדאמרן **דכל שלא היה בין עקירה לנטיעה שניה שום זמן שלא היה האילן יכול לחיות אין הנטיעה השניה שבמקום השני חשובה כנטיעה חדשה אלא הו"ל רק כהמשך לנטיעה הראשונה**."

ה. גוש שיכול לחיות ממנו זמן קצר עד כשבועיים

בשור"ת משפטי עוזיאל (כך א יו"ד סי' כ-כג) מספר תשובות העוסקות בנושא הנ"ל. ובתשובתו ל'רה"ג סוע"ה כמוה"ר יוסף דוד בר' משולם הכהן רב ואב"ד במושבה חדרה'. הסיק להלכה: "שבאילן שעברו עליו שנות ערלה מספיק בזה שיכולים לחיות מגושיהם ימים אחדים כדי שלא לחייבם בערלה בנטיעתם השניה, אבל שתילים שלא עברו עליהם שנות ערלה מונים להם שנות ערלה משעת נטיעתם האחרונה כל זמן שלא התברר לן שיכולים לחיות ג' שנים בגושיהם".

הראשל"צ בצמ"ח עוזיאל ענה בתשובה ארוכה. בתשובתו הוא דוחה את דברי הלב"ש (הו"ד בפ"ת לעיל) לחלק בין עקירה בידיים לבין נעקר ע"י רוח וכד'.

ומסיק בסוף הפרק הראשון: "מהאמור למדנו שדינא דמתני' והתוספתא דתנו עקרו הרוח או שטפו הנהר או נשבר העציץ לא באו למעוטי עוקר בידיים ובכונה של נטיעה במקום אחר, אלא אשמעינן שגם בעקרו

האילן יכול היה לחיות בגוש שלו הרי זה המשך הנטיעה הקודמת ואם לאו ה"ז נטיעה חדשה, וכך מסביר אף את הבדיקה שבתוספתא שהיא לאילן שנעקר והסלע עמו.

ועם זאת בשאלה אחרת (שם סי' כז אות ג) מחמיר בספק וז"ל:

"וע"ד האילנות שעקרו עם גושיהן, כיון שלא נתברר לנו אם יכולים לחיות, הרי הרשב"א בתשובה, הובא בב"י, שמיקל ביכול לחיות קצת ימים, לא הקל כ"א בחו"ל, ועם זה דוקא כשבא מחזקת פטור, דהיינו כשעברו כבר שני ערלה על האילן, אבל בנ"ד **שהוא בתוך שני ערלה ובחזקת אסור עומד** איך אפשר להתיר בלא בירור, וכיון שלא היתה שום בדיקה בזמן העקירה אין מקום להקל ומונים שני ערלה מהנטיעה השניה".

כמשפט כהן סבר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשור"ת מנחת שלמה (ח"א סי' סט). בקונטרס ארוך בענין שתילים המועברים בגושיהם ממקום למקום מאימתי מונים להם שנות ערלה.⁷

ומסיק (שם פרק ד) שהזמן שצריך השתיל לחיות מהעפר הקודם הוא עד שישריש במקום השני שנוטעים אותו. וז"ל שם: "אבל מ"מ נשמע דלדעת ר' יונה אין צריכים שיכול האילן לחיות כל הג' שנה, אלא כיון שבתחילת נטיעתו דהיינו בשעת השרשה שבמקום השני היה יכול לחיות מהעפר הקודם ולא חל עליו חיוב ערלה מיד בתחילת נטיעתו תו אינו חייב כלל, וא"כ מר' יונה נשמע לכו"ע דהא הני

7. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה ירושלים: אדמו"ר זללה"ה אינו מחלק בין תוך ג' לאחר ג'.

לחיות זמן ארוך ובכל זה פוטר מערלה הואיל ולא נתק ממקום חיותו, ומזה נלמד שלענין ערלה כל שלא פסק כח חיותו מונים לו משנת נטיעתו הראשונה, ובספר פרח מטה אהרן (ח"ב סי' ע"ה) הביא קצור תשובת הרשב"א זו וסיים עלה וכיון שהרשב"א גדול הדור מספקא ליה ולא הכריע מאן ספין ומאן רקיע לפשוט ספק זה. וכן כתב מרן חיד"א ז"ל (בברכי יוסף יו"ד סי' רצ"ד ס"ק י"א ד"ה אמנס) שהרשב"א חזר בו מכח התוספתא, ובאר ספקו של הרשב"א שאם נאמר דבעינן שיוכל לחיות זמן רב אמטו להכי שאלו כיצד הוא יודע וכו' אלא אי אמרת דבקצת ימים סגי אין כאן שאלה, דבעידנא דמעקר אילן זה אם אינו יכול לחיות אפילו פורתא ניכר לעין תכף ומיד וכו'.

והוא דוחה דברי שו"ת פרח מטה אהרן והרב חיד"א בברכ"י ומוסיף: "ואפילו אם נניח שהרשב"א מספקא ליה האי דינא, מרן ז"ל ודאי הכריע שא"צ שיחיה שלש שנים שאל"כ היה מפרש ואומר אם היה יכול לחיות שלש בעפר הראשון שבא עמו בלא תוספת עפר אחר. ומדסתם דבריו ולא פירש אחר שראה דברי הרשב"א מוכח בברור דסבירא ליה בפשטות דיכול לחיות ימים אחדים סגי וכדמשמע סתמא דמתניתין. "ולבד זה המציאות מוכיחה דלא בעינן שיכול לחיות ג' שנים שהרי דינא דמתניתין בערלה ובב"מ איירי באילן זקן שכבר עברו עליו שנות ערלה ובאילן זקן או אפילו באילן שלא עברו עליו שנות ערלה ונשאר בו רק הסלע שהוא העפר המתעבה על יד השרשים אינו חי שלש שנים והילכך הדבר ברור שמ"ש במשנה אם יכול לחיות היינו אם יכול לחיות ימים אחדים. באופן זה

הרוח וכדומה שלא נעקרו בגושיהם נשאר הסלע שעמו אם יכול לחיות מונים לו משנת נטיעתו הראשונה, אבל אילן שנעקר בגושיו ז"א בכל העפר שבסביבות שרשיו ונטעו במקום אחר מונים לו משנת נטיעתו הראשונה, ואין צריך לבדיקה או אומדנא אם יכול לחיות שודאי הוא שיכול לחיות. ברם אעפ"י שהוכחנו כן בראיות ברורות אין אני סומך על דעתי בזה".

בפרק השני עוסק המשפטי עוזיאל בשיעור יכול לחיות וכותב: "וביאור התוספתא לע"ד כך הוא שבדאי כל אילן שנעקר ממקומו אפילו אם נעקר עמו הסלע המעורה בשרשיו אינו יכול לחיות, משום שחסר לו הבסיס הקרקעי שיעמוד עליו והילכך אם ימות אילן זה אין זה מוכיח שאינו יכול לחיות מצד חסרון אדמה שבשרשיו. אלא משום שחסר הבסיס הקרקעי שמעמידו ושומר את קיומו. ולעומת זאת אם נורע אותו באדמה וחי, שמא הוא חי מסיבת העפר החדש שהוא נטוע בו, הילכך חופר גומא ונטעו בו שלא בדרך זריעה אלא בדרך הנחה, ואם ראינו שהוא מתקיים זו היא הוכחה שאילן זה חי מסיבת האדמה המעורה בשרשיו ומזה נלמוד שאין צורך לדעת שיתקיים אילן זה כל שנות ערלה שלא יעלה על הדעת להניח אילן בגומת עפר ג' שנות ערלה אלא כל שחי אילן זה בגומא שמונח בה ימים אחדים קיומו מוכיח שיש באדמה שסביבות שרשיו לקיימו וכל שמתקיים ימים אחדים סגי לפוטרו מערלה". ומוכיח את דבריו מתשובת הרשב"א ומוסיף: "אבל הראיה שהביא מדין אילן שנעקר ונשאר בו שרש פטור (שם מ"ד ושו"ע יו"ד שם סעיף ב') היא ראייה חותכת שאין עליה תשובה, שהרי אילן זה ודאי אינו יכול

חבל נחלתו

שאינן זה ראייה דשאני אילן שנעקר הואיל ולא נעקר ממקומו לגמרי אין זו נטיעה חדשה דנתבטל להקרקע שבמקום אבל בעקרו למקום אחר הוי נטיעה חדשה והרה"ג מהרצ"פ הוסיף וכתב דאילן שנשארו ממנו שרש דומה לאילן ששרשיו מתחדשים מזמן לזמן הללו נוצצים והללו נובלין עכת"ד.⁸

המשפטי עוזיאל דוחה את דבריהם ומסיק: "מהאמור מתברר שיש צד מכריע להתיר אפילו בנעקר עם הסלע שעמו אם יכול לחיות ימים אחדים אלא שבכל זאת בתשובתי הקודמת לא הכרעתי הלכה זו בנעקרה וסלע עמו, אבל בנעקרו בגושיהם אפילו אם תאמר שגם בזה צריך תנאי של אם יוכל לחיות, בזה כדאי לסמוך אסברתו של הרשב"א ועוד שגם התוספתא לא איירי אלא בנעקרה עם הסלע אבל בנעקרה בגושיהם אין צורך לתנאי זה וכדמוכח מירושלמי והרמב"ם וכמ"ש בסעיף א' ובה לא נסתפק הרשב"א כמו שמוכח מדבריו שבשיטה מקובצת".

ושוב מוסיף הראשל"צ הרה"ג בצמ"ח עוזיאל: "בסיומא דהלכה הנני מוצא חובה לעצמי להודיע שמאחר שהלכה זו אינה ברורה למדי ולכל הדעות צריך שנדע למפרע בשעת עקירת השתילים אלה שהם במדרגה זו שיכולים להתקיים זמן ידוע מהנפר שיעליהם, לכן לכתחלה דרושה הערכת מומחה חקלאי המעיד שגושי הנפר

באילן זקן פוטר מערלה לגמרי והוא הדין באילן שלא עברו עליו שנות ערלה מונים לו משעת נטיעתו הראשונה דחד דינא וחד טעמא הוא".

ודוחה דברי הרב אב"ד דחדרה שבאילן צעיר צריך שיוכל לחיות ג' שנים ומסיק: "מכל האמור נלמד להלכה שאילן שעברו עליו שנות ערלה או אפילו אילן צעיר שנעקר ממקומו בתוך שנות ערלה ונעקרו גם הגושים עמו, ולפי אומדנת מומחים יכול הוא לחיות ימים אחדים בלא תוספות עפר אחר נוסף על גושיהם פטור מדין ערלה אם עברו עליו קודם עקירתו שלש שנים. ואם לא עברו עליו כל שנות ערלה מונים לו משעת נטיעתו הראשונה".

ובפרקים הבאים עוסק בענייני ערלה אחרים.

בתשובה הבאה כותב הראשל"צ הגאון הבצמ"ח עוזיאל מביא: "בקול תורה (שנה ב' חובת ז' ח') ראיתי דבריהם של מרנן הגאונים הרב הראשי במושב פ"ת כמוהר"ר ראובן כץ יצ"ו והראב"ד בעיקר"ת ירושת"ו מוהר"ר צבי פסח פרנק שהשיגו על תשובתי בהלכות ערלה בדין אילן שנעקר עם הסלע שעמו ואילנות שנעקרו בגושיהם. וכל עיקר השגתם היא שהואיל והרשב"א נסתפק בדבר אין לנו רשות להתיר ספקו⁸. ומתוך הנחה זו דחו ראיות הרשב"א עצמו ממתניתין דאילן שנעקר ונשארו בו ושרש, בסברא קלושה מאד שאין לה על מה לסמוך לע"ד, וכתבו

8. יש להעיר שאף הגרשז"א בפתיחת הקונטרס שלו (מנחת שלמה ח"א סי' סט) מעיר: "ואף שגדולי האחרונים כתבו דכיון שהרשב"א מספקא ליה ולא הכריע – מאן ספין ומאן רקיע לפשוט ספק זה, מ"מ כוונתם רק לענין זה שלא נסמוך על ראיות שלנו מן הש"ס שבדאי לא נעלמו גם מהרשב"א, אבל אפשר שפיר לפשוט ספק זה מדברי שאר גדולי הפוסקים, ולא שבקינן פשיטותא דשאר פוסקים מפני ספיקו של הרשב"א". וכן דרכו של החזו"א שיובא להלן.

לא מקרי בשביל זה כאינו יכול לחיות דהוי כהשקוהו מים, ועיקר הצמיחה מתיחסת לסלע שעם השרשים שהשרשים יונקים ממנו] אבל אם ימות האילן קדם הקליטה החדשה הוי נטיעה חדשה, וזהו דתניא כיצד יודע חופר גומא בארץ ונטעו ורואה אם אין החיים פוסקים ובכל יום האילן חי וגדל [וזה ניכר למומחה המעיין] הרי דחי עד החיים החדשים, והיינו אם יכול לחיות דתוס' ולא ימות באמצע, ולמדנו לפ"ז להלכה דכל שלא מת באמצע סגי ולא בעינן ג' שנה, ואף אם באנו לחזו דאולי נסתפק הרשב"א ע"פ התוס' דבעינן ג' שנה והיינו דהסלע צריך שיהי' בו שיעור שאפשר ליטע אילן ויצא מערלה, וסלע שאינו ראוי לזה לא מקרי יכול לחיות, וכן בנודעו ואחיותו רופפת נמי בהאי שיעורא משתער, אכתי נראה להקל לדינא, דמלתא דמספקא לי' להרשב"א פשיטא לי' להרא"ש.

"דהנה הרא"ש ז"ל עמד בהא דתנן אילן שנעקר ונשתייר בו שרש פטור מ"ט תנן הכא דסגי בשרש ולעיל תנן דבעינן דיכול לחיות, וכ' וז"ל אז ידוע שיכול לחיות במקומו ופטור אף אם הוסיף בו עפר, וכ"ה בטוש"ע סי' רצ"ד ס"ך, והנה דברי הרא"ש היפוך דברי הרשב"א שכתב דבשורש קטן ודאי אינו יכול לחיות, והרא"ש כתב דזהו בטחון שיכול לחיות, אמנם דברי הרשב"א הם לצד דבעינן חי לעולם או ג' שנה, אבל הרא"ש פשיטא לי' כדברי הרשב"א דסגי במקצת ימים ושרש אחד מבטיח זה. **ואחרי דהרשב"א מספקא לי' והרא"ש פשיטא לי' אין ספק מוציא מידי ודאי, ובפרט שגם דברי הרשב"א מטין כן להלכה.**

החזו"א מוכיח מדברי הרא"ש שבשורש קטן שברור שאינו יכול לחיות את האילן

שעם השתילים יועילו להתקיים עד שלש שנים בהשקאה וטיפול מיוחד, בכדי לצאת מידי ספק הרשב"א וחומרות הפוסקים גדולי וגאוני האחרונים ז"ל. ודברינו בזה היו לצדד לקולא רק בדיעבד ובמקום הפסד מרובה".

בתשובתו השלישית (סי' כג) הוא דן בדברי הרה"ג אלכסנדר טכורש מבני ברק. ואח"כ מביא תשובת 'הרב הגאון המפורסם כמוהר"ר יצחק יעקב וכטפויגל שליט"א. רב במאה שערים שבעיקר"ת ירושת"ו. והר"י וכטפויגל מסייע לבצמ"ח עוזיאל שדי שיוכל לחיות מהגוש זמן מועט ואי"צ שיוכל לחיות ג' שנים ומסתייע למעשה בספיקות ולכן מסיק למעשה: "א"כ הוי כאן ג' ספיקות: א. ספיקו של הרשב"א, ב. הספק אם ערלה בזה"ז הוי רק דרבנן כסברת התוס' יבמות, ג. אפילו את"ל דקדושת הארץ לא בטלה הוי עוד מחלוקת הראשונים אם כו"ע סברי דבטלה קדושת הארץ רק קדושת מחיצה. א"כ לפי"ז יכולים שפיר להתיר בלי שום חשש מכל הנ"ל".

כאמור זו דרכו של הראש"ל צ"ה הרה"ג הבצמ"ח עוזיאל והיא קרובה לדעת הרב זצ"ל והגרשז"א. אולם אף החזו"א סבר כן. בהל' ערלה (סי' ב אות יא, יב) הוא כותב: "ולכן נראה דשיעור דיכול לחיות היינו שיעור קליטה דסתמא י"ד ימים ואין כל המקומות שוות, והנה הנפר החדש שהוא נותן אינו מתאחה עם השרשים אלא אחר שיעור קליטה, והלכך אם השרשים הישנים יכולין לקיימו בחיים עד שיקלוט כחות החדשים מקרי נטיעה אחת, שכל הכחות החדשים הבאים על שרשים חיים ואילן חי ממשיכים החיים הראשונים [ואע"ג דהסלע מריח מעפר שסביביו ושואף רוח חיים, מ"מ

חבל נחלתו

הן מדברי תשובת הרשב"א גופא, הן מהרמב"ם הטור ושו"ע. שלא הזכירו כלל דין התוספתא של חפירת גומא שמשם נולד כל הספק. וכותבים בסתם אם יכול לחיות פטור, ומשמע שמוסב על כל מקום בין בארץ בין בחו"ל וחד דינא וחד שיעור לשניהם. וכדעת השדה יהושע והמהר"צ חיות, ושאפשר ליישב כן גם בדברי תשובת הרשב"א וגם בדברי השיבת ציון.

"(ט) שאם יש בו שיעור של יכול לחיות אין קפידא אם מעבירין אותו בעציץ שאינו נקוב מב' טעמים (א) מכיון שמיהת יניקתו ועצם גידולו היה בארץ ולא נפסק כח החיות שקיבל (ב) מפני שההלכה היא שגם הזורע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה".

וא"כ דבריו מצטרפים לדברי הרבנים הגאונים שהתירו בגוש שיכול לחיות ממנו זמן קצר כשבועיים.

מסקנות

נראה שרוב האחרונים בימינו הקלו שאי"צ שיוכל לחיות מהגוש ג' שנים. ועל כן די בגוש שיכולים לחיות ממנו שבועיים. אולם אם שהו אותם זמן רב מחוץ לאדמה צריך לאמוד האם בגושים היה שיעור חיות של זמן ארוך עד קליטה מחדש⁹.

ג' שנים די, וא"כ מכאן שדי בגוש שמספיק למעט זמן, כדי קליטה – ארבעה עשר יום. בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קנו) מקשה על הבנת החזו"א ברא"ש ואעפ"כ הוא מסיק:

"מכ"מ להלכה מאן דנקט כהחזון איש יש לו עמוד ברזל לסמוך עליו אע"פ שבפ"ת ביר"ד שם מחמיר בזה, מכ"מ כל זה באילן שכבר עברו עליו שנות הערלה, אבל נטיעה שהיא עדין באמצע שנות ערלה, ולא שייך בה מש"כ הרשב"א בתשובה בצד שדי במקצת ימים חו"ל דכיון שכבר הי' נטוע ועברו עליו ג' שנים ממקום פטור וכו' אכתי אהני לי' נטיעתו ראשונה ופטורו, וע"ז אין להחזון איש שום הוכחה שיחלוק הרא"ש דהא הרשב"א כ' כן בצד שהוא מקיל, וא"כ פשיטא דעלינו לחשוש כן בנטיעה חדשה דעדין לא בא ממקום פטור ולא עברו ג' שנים דצריך כדי לחיות ג' שנים משעה שנעקר ממקומו".

וכן בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' יט) האריך בקונטרס ארוך בבירור השאלה ומסקנותיו לבסוף הן:
"(ח) שאעפ"י שהברכ"י והפרח מטה אהרן מסתפקים מלהתיר באם יכול לחיות קצת ולא ג' שנים. אפי' בחו"ל, ומהשיבת ציון נראה לכאורה שדעתו להתיר רק בחו"ל, מ"מ יש שפיר יסוד לדון להתיר גם בא"י.

9. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה ירושלים: לכאורה די בזה שנדע שבשעת השתילה השניה יכול לחיות שבועיים, וא"כ ממילא בגושים שיעור מספיק, דהא לא נוסף כלום באמצע.